

شنب غازان و هنر مکتب تبریز

یکی از شگفت‌آورترین حوادث تاریخ ایران پس از حملات ویرانگر مغولان شکل‌گیری بزرگ‌ترین و بی‌سابقه‌ترین حوزه‌های علمی (حوزات اربعه رصدخانه مراغه، شنب غازان، ربع رشیدی و سلطانیه) و آبادانی تبریز و بسیاری...

نصر: یکی از شگفت‌آورترین حوادث تاریخ ایران پس از حملات ویرانگر مغولان شکل‌گیری بزرگ‌ترین و بی‌سابقه‌ترین حوزه‌های علمی (حوزات اربعه رصدخانه مراغه، شنب غازان، ربع رشیدی و سلطانیه) و آبادانی تبریز و بسیاری از شهرهای دیگر ایران بوده، در این میان تبریز به عنوان پایتخت دولت ایلخانی و مرکز ثقل این حرکت پرشتاب در راه احیای فرهنگ و تمدن ایران در این مقطع از تاریخ شاهد شکل‌گیری پایه‌های سترگ "هنر مکتب تبریز" است.

غازان خان ایلخان مغول پس از بازگشت از جنگ موسوم به مجمع المروج در شام و پیروزی در این نبرد (699 هجری قمری) تصمیم گرفت در محل ارغونیه که قبل از او پدرش ارغون خان در آن قصری برای خود برپا ساخته بود، مقبره‌ای برای خویش بسازد. قبل از غازان، ارغون در این ناحیه شروع به آبادانی نموده بود. خواجه رشیدالدین فضل‌ا... همدانی در این رابطه می‌نویسد: «چون ارغون بکار عمارت عظیم مایل بود در موضع شام تبریز شهری معظم بنیاد نمود و در آنجا خانه‌هایی را اساس افکند و فرمود که هر آفریده که خواهد در آنجا خانه سازد و آن را ارغونیه نام نهاد.»

به اعتقاد زنده یاد یحیی ذکاء شنب در زبان مغولی به معنی مزار است و در تبدیلات به صورت "شم" درآمده است، چنانکه "دنب" نوشته و "دم" خوانده می‌شود، از سوی دیگر در آذربایجان زمین‌های مسطح و علف‌زارهای کرانه رودخانه را شام یا شم می‌گویند و پیش از وجود شنب غازان به این بخش از تبریز شم یا شام می‌گفتند. تصادفاً این دو واژه و اصطلاح باهم تلاقی کرده و اینک آنجا را شام غازان، شم غازان و شنب غازان به هر سه صورت می‌نامند.

خواجه رشیدالدین که بر اساس وقف نامه شنب غازان فضاهای معماری آن را شرح داده، خود تولیت شنب غازان را بر عهده داشته است. باید توجه داشت که یکی از ابداعات نوین در زمینه شهرسازی که در دوره غازان خان معمول شد، پدیده ابواب البر است که با الهام از بقاع متبرک و مشاهد و مزارات اولیاء در ایران رواج یافت. ابواب البر در این عصر مکان و محلی به منظور ترویج تعقل و عبادت و فضیلت است که برای کسب درجات و در هر یک از زمینه‌های فوق بناهای مورد نیاز را هم احداث می‌کردند و معمولاً موقوفات لازم برای بقای آن در نظر گرفته می‌شد و این فلسفه وجودی ابواب البر در عرصه شهرسازی عصر ایلخانی است.

این مجموعه عظیم که نظیر آن در عالم اسلام کمتر دیده شده بود علاوه بر یک مقبره گنبد دار مشتمل بر یک مسجد، دو مدرسه و یک دارالسیاده و یک رصدخانه و کتابخانه و یک دیوان خانه و چند گرمابه بوده است.

کتابخانه یا دارالکتب شنب غازان یکی از مراکز کتاب‌آرایی مکتب تبریز تلقی می‌شود که بر اساس نوشته‌های رشیدالدین فضل‌ا... همدانی اصلاح و مرمت کتب و نیز تولید و کتابت کتاب‌های جدید در آن معمول بوده و برای این امور هزینه‌های خاصی در نظر گرفته می‌شد و هنرمندانی از ممالک مختلف در آن بکار کتاب‌سازی و کتاب‌آرایی مشغول بوده‌اند، از آن جمله می‌توان به عزالدین ابوالفضل الحسن بن یوسف الموصلی النقاش اشاره کرد، بر این اساس است که بررسی نقش مجموعه شنب غازان در روند شکل‌گیری مکتب تبریز و شکوفایی هنر این مکتب در دوره اول (دوره ایلخانی) بسیار حائز اهمیت است.

مهدی بزاز دستفروش / رئیس امور موزه‌های آذربایجان شرقی